

Dana Rosová

Múzeum Spiša – Spišská Nová Ves

Fotoateliéry na Spiši – Gusztáv Matz a spol.

Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi vo svojich zbierkových fondoch vlastní niekoľko fotoalbumov s fotografiami a voľné fotografie zhotovené v ateliéroch, pôsobiach od druhej polovice 19. storočia do roku 1918 na území Rakúsko-Uhorska. Od roku 2000 sa systematicky venuje výskumu a spracovaniu údajov o ateliéroch na Spiši. Medzi ne patrí fotoateliér Gusztáv Matz.

Meno Gusztáv Matz je skôr známe z fotografií označených menom tohto fotoateliéru, ktoré nesie jeho meno než z odbornej literatúry. Bolo veľkým šťastím, že Peter Župník – rodák zo Spiša – si za tému na diplomovú prácu na Filmovej a televíznej fakulte AMU v Prahe vybral práve ateliér tohto fotografa (k čomu mu dopomohla náhoda – stretnutie s Jozefom Hegenbartom – príbuzným Matzovej rodiny, tiež fotografom, ktorý býval v dome pôvodného Matzovho fotoateliéru v Spišskej Novej Vsi) a na základe nespracovaných materiálov, hlavne sklenených dosiek rôznych veľkostných rozmerov uložených v Štátnom oblastnom archíve v Levoči, kde sa dostali vďaka PhDr. Ivanovi Chalupeckému v roku 1985, ktorý ich zachránil, nakoľko vtedajšie vedenie Vlastivedného múzea v Spišskej Novej Vsi, žiaľ, nemalo záujem o tento jedinečný materiál.¹

Ludovít Hlaváč v knihe Dejiny slovenskej fotografie, vydanej v roku 1989, o Gusztávovi Matzovi napísal: „V 80. rokoch minulého storočia začal v Spišskej Novej Vsi pôsobiť Gustáv Matz. V ateliéri, ktorý prevzal od Karola Divalda a ktorý začiatkom nášho storočia prebudoval, si zariadil nielen dobre vystrojené fotografické pracovisko s vybavením na ušľachtilé tlače, ale aj maliarsku dielňu. Matz totiž okrem fotografických vyhotovoval aj maľované portréty. Ako spoločníka mal maliara, ktorý solárnym zväčšovacím prístrojom premietal snímky na papier alebo plátno a vyhotovoval akvarelové alebo olejové podobizne. Popri fotografickom portréte, v ktorom odrážal dobový štýl oblečenia a zachycoval aj typy ľudového kroja, sa Matz venoval krajinárskej fotografii, žánrovým scénam z vidieckeho prostredia, dokumentácii výrobných zariadení a jaskyniarskej fotografii. Roku 1898 vydal album o Belianskej kvapľovej jaskyni (A Szepes Béla csepkőbarlang. Die Bélaer Tropfsteinhöhle. Spišská Nová Ves 1898).”²

V publikácii Igló Könyve³ je krátka správa už o novom ateliéri Gustáv Matz a spol. „Fotografický ateliér Vdova po Gustávovi Matzovi, Spišská Nová Ves (Igló), Kossuth Lajos – rad pod číslom 94, vo vlastnom dome.

Fotografie pre našu knihu okrem jednej – dvoch výnimiek boli zhotovené v ateliéri Matz.

Niekdajší Matz Gusztáv v roku 1890 kúpil od Karola Divalda jeho tunajší fotografický ateliér, ktorý sa tešil najlepšej povesti. Svojou usilovnosťou a šikovnosťou dal základy dnes už prekvitajúcej prevádzke. Po jeho smrti roku 1903 jeho vdova s veľkou energiou sa pustila do jeho rozšírenia a v roku 1906 ho umiestnila do svojho palácovitého domu na Kossuth Lajos rade 94, ktorý na tento cieľ úplne prestavala.

S radosťou konštatujeme, že medzi chýrnymi a významnými podnikmi nášho mesta činnosť tejto dielne z obchodného a hospodárskeho hľadiska je svetlým príkladom napredovania.

Na prvom poschodí sú prijímacie miestnosti, ku ktorým vedú pohodlné schody, vďaka pomoci Gréb Gézu učiteľa, ktorý pripravil ochotne návrh a výkresy, takže vďaka starostlivej práci stolára Gottwalda, sa vkusné schodište tak dobre podarilo. Jeho štýl je moderný a obsahuje maďarské motívy a aj pri svojej jednoduchosť vyvoláva vznešený dojem.

Samotný ateliér, ktorý postavil vynikajúci odborník, je veľký a 220 metrov záclon usmerňuje jasné osvetlenie sály. Zariadenie je účelové a vybavené najmodernejšími prístrojmi.

Na treťom poschodí fotografický ateliér a priliehajúce pracovne na to slúžia, že v zlom počasí, pri daždi a snežení tiež nerušene sa dalo pracovať. Ešte niekoľko svetlých a priestraných pracovní sa pričleňuje k popísaným miestnostiam.

Podnik má veľkomestské rozmery a vybavenia, ale aj vďaka umeleckej práci môže súťažiť s niektorým takým prvotriednym podnikom. Veľmi záslužná chvála patrí majiteľovi vdove po Gustávovi Matzovi, ktorá bola po smrti manžela schopná podnik udržiavať, ale aj rozkvitať.”

Poznámka: Nasleduje kresba čelnej fasády domu s textom :

Matz a spolovník, Spišská Nová Ves, fotografický ateliér.

Vývoz fotografií v životnej veľkosti do každého štátu.

Sklad potrebného príslušenstva pre amatérov.

(Voľný preklad z maďarčiny.)

Peter Župník uvádza⁴, že zberateľ Ladislav Holenia v Košiciach vlastní rodinnú fotografiu svojej matky, ktorá pochádza z rodiny Žaitlíkových. Béla Žaitlík mal v Spišskej Novej Vsi ateliér medzi prvými. Sestra pani Holéniovej, Giza, pracovala v ateliéri Gusztáva Matza a spol. v Spišskej Novej Vsi dvadsať rokov. V rodinnom albume rodiny Holeniových s fotografiami Matzovej firmy je jedna čiastočne signovaná vizitková fotografia, na ktorej je matka pani Holéniovej, rodenej Žaitlíkovej a po odpočte rokov vychádza rok 1883. Matz však uvádza založenie svojej firmy až v roku 1890, keď odkúpil ateliér od Karola Divalda. Fotografia je označená len menom MATZ, a nie miestom ateliéru.

Pred kúpou ateliéru Matz musel pracovať v niektorom už existujúcom ateliéri v Spišskej Novej Vsi, možno práve u Žaitlíkových alebo u Karola Divalda. Tento ateliér kúpil pravdepodobne až po svadbe s Annou Hegenbartovou. Stál na mie-

ste dnešného trhoviska, takže už neexistuje. Nový ateliér vznikol z prestavby rodného domu Hegenbartovcov. Obidve rodiny museli pochádzať z majetnejších vrstiev, keď si mohli dovoliť financovať takú rozsiahlu prestavbu a prístavbu.

Je dosť možné, že Matz sa vyučil alebo začal pracovať v niektorom maďarskom ateliéri mimo Spiša. V našom múzeu v zbierkovom fonde histórie sa nachádzajú fotografie – portréty veľkosti vizitky s označením EGEY ISTVÁN és MATZ GUSZTÁV na averze, ale aj reverze kartónovej podložky, kde pod obidvoma menami pokračuje text FÉNYKÉPÉSZETI MŰTERMOK, DEBRECZEN, Nagyvárad utcza és NAGY KÁROLY KÖZPONT (odfotené v ateliéri, Debrecén, Nagyvárad ulica, v centre- stredisku Karola Nagya), na dvoch z nich je dátum 1890 Aug., keď boli pravdepodobne fotografie vyhotovené. Aj v štíte štylizovaného erbu je monogram EM zostavený zo začiatkových písmen priezvisk Egey a Matz. Je to zatiaľ len naša domnienka, pretože ani Župník a ani Hlaváč to nespomínajú. Egey István mal ateliér aj v Košiciach.⁵

Až pri prvých Matzových signovaných fotografiách sa objavuje označenie mesta Igló (Spišská Nová Ves), neskôr pribúdajú mestá Poprad, Levoča, Krompachy, Spišské Podhradie, kde zriadil svoje pobočky. Postupom času sa premenúva firmenné označenie z Matz Gusztáv na Matz és társa (Matz a spoločník) a pod týmto názvom funguje cca až do roku 1940.

Samotný Matz v ateliéri pracuje do prelomu storočia (aj tisícročia). Podľa množstva dochovaných sklenených dosiek, fotografií, pohľadníc musíme konštatovať, že musel byť veľmi húževnatý. Nefotografoval len v ateliéri, ale aj v exteriéroch, najmä pri návštevách kráľovskej rodiny a vysokých hodnostárov na Spiši a na kráľovských poľovačkách, ale fotografoval i spišské mestá (aj kúpeľné) a udalosti (napr. návšteva cirkusu Kludský).

Vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach sa nachádza súbor fotografií 18 x 24 cm nalepených na kartóne. Jedná sa o súbor fotografií Levoče, ktorý podľa priebežného číslovania obsahoval cca 250 kusov a tento súbor bol do zbierkového fondu zapísaný v roku 1913 ako prírastok z ateliéru Gustáva Matza.

V zbierkach nášho múzea je fotografia rozmeru 16 x 24 cm nalepená na kartóne – alegória, na ktorej na štíte medzi erbami Čiech a Slovenska je slovenský nápis OD ŠUMAVY K TATRÁM, ale suchá pečiatka v maďarčine – Matz Gusztáv Igló. Táto fotografia môže pochádzať z rokov 1918–1921.

Gusztáv Matz musel mať veľmi chatrné zdravie (mal telesnú vadu – hrb, preto sa asi nerád fotografoval – zachovalo sa len veľmi málo jeho podobizní, napr. svadobná fotografia, v kostýme poľovníka a šaša), pretože v roku 1903 zomiera ako 43-ročný. Narodil sa 3.8.1860 v Gelnici (zapísaný v matrike evanjelickej cirkvi pod číslom 64 daného roku)⁶, zomrel 29.10.1903 a pochovaný je v Gelnici, kde je aj hrob jeho rodičov.

Anna Matzová, rodená Hegenbartová (12.2.1869–?2.1946), sa pravdepodobne vyučila u Matza. Musela byť veľmi podnikavou ženou, keď sa podieľala na vybudovaní firmy a po smrti manželovej ju nielenže udržala, ale aj rozšírila. Obklopila sa schopnými ľuďmi, prijímala zákazky a pre ich narastajúci počet

v rokoch 1907 a 1908 stále priberala zamestnancov. Dobré meno firmy a kvalitná práca sa odzrkadlili na udelení medailí v roku 1907 aj s titulom dvorného dodávateľa cisára a kráľa Jeho výsosti Františka Jozefa.

Ateliér bol na svoju dobu veľmi moderný a technicky dobre vybavený. Skladal sa z týchto pracovísk :

- Prijímacia kancelária s ukážkami prác, ktoré firma predávala.
- Samotný ateliér, kde sa fotografovalo. Intenzita hladiny svetla v ateliéri sa riadila systémom záclon, ktoré sa posúvali. Hlavné bolo svetlo horné, bočné boli pomocné.
- Retušovňa negatívov. Bola to veľmi dôležitá práca. Priamo do negatívov sa robili rôzne zásahy. Vybíeľovala sa obloha (na krajinárskych fotografiách), domaľovali sa rôzne predmety a rekvizity a používala sa aj skrášľovacia retuš. Napr. ženám sa stenšovali boky. Na fotografiách s alegorickými výjavmi sa domaľovali krídla, slnko, mesiac, závoje ... Príliš svetlé miesta sa stmavovali a zamaľovali sa predmety, ktoré by celú kompozíciu na výslednej fotografii rušili. Retušovalo a maľovalo sa štetcami a ceruzkami.
- Priama negatívna kopírovňa. Kopírovalo sa pri dennom svetle a negatívy boli uchytené v špeciálnych rámoch.
- Tmavá komora pre zväčšovanie na denné svetlo. Na posúvanie zväčšovacieho prístroja sa používali špeciálne kol'ajničky.
- Pozitívna retušovňa a maliarsky ateliér. Retušovali a domaľovali sa tu veľké fotografie a plátna. Používala sa aj "americká retuš". Fotografie sa striekali arabskou gumou. Tu boli umiestnené aj pretlakové nádoby, z ktorých sa pod tlakom striekalo. Maliarsky ateliér viedol akad. maliar a spoločník Ferenc Dittmar.
- Miestnosť na spracovanie uhl'otlače.
- Výrobňa paspárt a rámov.
- Baliareň.

Firma Matz a spol. zamestnávala vo svojom najväčšom rozkvetе až 30 ľudí. Spoločníkom firmy bol Karol Hegenbart, brat Anna Matzovej, ktorý pre svoju zručnosť a schopnosť všetko opraviť, sa staral o technickú stránku chodu firmy. V Štátnom archíve v Levoči vo fonde Matz je fotografia tohto pána s prvým rádiom pravdepodobne na Spiši aj s obľúbenými psami so slúchatkami na ušiach. Karol Hegenbart viedol pobočku ateliéru Matz v Poprade. Karol Hegenbart zomiera v roku 1946.⁷

V období veľkej prosperity pracovalo v ateliéri aj niekoľko akademických maliarov – Ferenc Dittmar, Weis a Szépesi. Mali veľké uplatnenie pri maľovaní plátna na pozadie rôznych veľkostí, najväčší až do dvoch metrov.

Firma Matz okrem už spomínaných filiálok v Levoči, Poprade, Krompachoch, Spišskom Podhradí mala aj ateliér v Rawitschi v Sliezske (dnešné Poľsko) a v Hernstade. V Juhoslávii mala svojich obchodných cestujúcich. To dokazuje, že v tejto dobe to musela byť veľká firma, keď si mohla dovoliť viesť toľko fotoateliérov.

Firma Matz nezabudla ani na účinnosť reklamy. Z roku 1911 sa zachovala

reklamná brožúra s názvom : „*Matz a spol. – dvorný dodávateľ cisárskej a kráľovskej výsosti Františka Jozefa, Igló (Spišská Nová Ves) – Župa Spišská 1911 (voľný preklad)*”, v ktorej ponúkali svoje služby, ale aj doporučenie pre ostatných majiteľov ateliérov, ako sa majú správať k zákazníkovi, učňovi, pomocníkovi. V katalógu sú uvedené presné ceny prác, ktoré v tomto ateliéri vykonávali.”

Po úmrtiach Anny Matzovej a Karola Hegenbarta v roku 1946 preberá ateliér v Spišskej Novej Vsi pán Molnár, ktorý v ňom pracoval ešte v 50–tych rokoch 20. storočia. Počas nasledujúcich rokov je ateliér prenajímaný rôznym organizáciám a postupne chátra. Nevysporiadané sú aj vlastnícke vz ahy. Dochádza k čiastočnej prestavbe. Vďaka pánovi Jozefovi Hegenbartovi sa čiastočne zachovalo vybavenie fotoateliéru. Sklenené dosky v počte cca 10 000 kusov prevzal vtedajší Štátny oblastný archív v Levoči, fotoprístroje rozšírili zbierkové fondy Slovenského technického múzea v Košiciach – pobočka Múzeum Petzvala v Spišskej Belej.

Je len na škodu, že takáto ojedinelá budova z hľadiska architektúry a regionálnej histórie s tak perfektne vybaveným fotoateliérom a s takým veľkým množstvom zachovaných sklenených dosiek, ktoré svojím obsahom a umeleckým stvárnením vypovedali o dobe na prelome storočia a tisícročia, prežila vojny, ale neprežila socialistický prístup k majetku a nevšímavosť kompetentných tej doby. Tešme sa z každej jednej fotografie z Matzovho ateliéru, ktorá sa dostala do spišských múzeí a archívov a rozšírila zbierkové fondy z odboru histórie pre ďalšie generácie, pre ktoré bude zdrojom poznania života predkov nielen spišského regiónu.

Každá jedna zachovaná fotografia má výpovednú hodnotu z hľadiska dokumentu doby a spôsobu života – v akej životnej situácii sa dali ľudia odfotografovať. Hlavnou náplňou fotoateliéru bol samozrejme portrét, a to portrét dokonalý, vychádzajúci z maliarskej tvorby, v duchu ktorej fotografia najmä vo svojich začiatkoch pokračovala. Tisíce neznámych Spišiakov sa dalo fotografovať na pamiatku. Tváre mužov i žien sú vážne a dôstojné, čomu zodpovedá aj oblečenie, detský portrét je rozkošný. Deti sa fotografovali s rôznymi hračkami a predmetmi. Vynikajúci je záber chlapca v matrózových šatách s detským bicyklom (použitý na pozvánku výstavy Historické bicykle v Múzeu Spiša), ale aj prvého svätého prijímania. Nie menej sú zaujímavé skupinkové fotografie – rodičia s deťmi, svadobčania, kamaráti vo vojenských alebo poľovníckych uniformách, rôzne športové akcie, divadelné predstavenia, alegórie a pod. Menšiu skupinku tvoria tablá abiturientov rôznych škôl na Spiši, ktoré sú z hľadiska historického dokumentu dobrým zdrojom poznania niektorých významných osobností tohto regiónu.

V zbierkovom fonde Múzea Spiša prevláda portrétna fotografia formátu viziťiek a kabinetiek, skupinové zábery skôr rodinného charakteru, tablá a zatiaľ jediná pohľadnica s námetom Čiernohorských kúpeľov.

Literatúra:

- Hlaváč, Ľ.: *Dejiny slovenskej fotografie*. Martin 1989, s. 109
- Župník, P.: *Ateliér Gustáv Matz a spol.*, Praha 1989 (záverečná teoretická práca – matričné číslo 219)
- Župník, P.: *Ateliér Gustáv Matz a spol. v Spišskej Novej Vsi*. In: *Revue fotografie* 1990, s.62–71
- Igló könyve a “Szepes lapok“, Igló 1909, s. 211

Poznámky:

- ¹ Župník, P.: *Ateliér Gustáv Matz a spol.*, Praha 1989
- ² Hlaváč, Ľ.: *Dejiny slovenskej fotografie*, Martin 1989, s. 109
- ³ Igló könyve a “Szepes lapok“, Igló 1909, s. 211
- ⁴ Župník, P.: *Ateliér Gustáv Matz a spol.*, Praha 1989
- ⁵ Hlaváč, Ľ.: *Dejiny slovenskej fotografie*, Martin 1989, s.78
- ⁶ ŠA Levoča, *Matrika evanjelickej cirkvi v Gelnici* r. 1860
- ⁷ Župník, P.: *Ateliér Gustáv Matz a spol.*, Praha 1989 a ŠA Levoča, *fond Matz* (nespracovaný)
- ⁸ Tamže.